

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ: ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ

Юрій ЯКОВЕНКО, Олег СКИДІН

Copyright © 2000

СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА: пошук резервів підвищення ефективності управління закладами освіти.

МЕТА СТАТТІ: обґрунтувати діяльнісну природу (формовідповідність, структурність, предметність тощо) сучасних соціальних технологій, які використовуються управлінцями у сфері освіти.

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ: аналізуються зміст і структура поняття про соціальні технології в управлінні; визначається специфіка використання цих технологій як особливої форми діяльності; обґрунтовується необхідність зміни управлінської парадигми на основі застосування зазначених технологій в інноваційних процесах управління закладами освіти.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *соціальні технології, управлінські технології, інноваційні процеси в управлінні, технологізація як форма діяльності, технології діагностування, моделювання і прогнозне проектування в управлінні.*

Управління – один з основних видів соціальної діяльності, цільовою функцією якого є забезпечення єдності й узгодженості зусиль під час розв'язання важливих соціальних проблем шляхом відбору спеціальних технологій.

Проте виникає запитання: “Якщо можна технологізувати управління як один з основних видів соціальної діяльності, то чи не можна розробити узагальнену модель ефективної реалізації соціальної діяльності в цілому?” Очевидно, що будь-яка соціальна діяльність може бути подана у вигляді ланцюга заданих процедур та операцій. Ідентифікація і розташування останніх у продуманому раціональному порядку часто є саме тією системою соціальної діяльності, яка підвищує ефективність управління.

Отож необхідність створення сучасної технології соціальної діяльності зумовлюється не тільки іманентною вимогою підвищити ефективність її використання, а й методологічними розмірковуваннями. Принагідно заз-

начимо, що метод пізнання окремих аспектів життя з діяльнісної позиції є одним із головних, оскільки його евристичний характер виявився при аналізі низки наукових проблем, а саме: виникнення і сутність пізнання, природа і життя людини, соціологічні аспекти управління навчальними соціальними організаціями.

Діяльність, як індивідуальна, так і колективна, має складну структуру. Управлінська діяльність різноманітна за формами втілення, цільовими функціями, характером і результатами. Водночас відбувається закономірний процес спеціалізації людської діяльності, який доповнюється процесом інтеграції її різновидів у систему внутрішньо пов'язаних процедур й операцій. Яскравим прикладом тут є взаємопроникнення теоретичної і практичної діяльності, котрі й створюють єдине соціально-перетворювальне підґрунтя життя.

Незважаючи на зростання і різноманіття видів управлінської діяльності, її загальну технологічну модель не можна вважати "прокрустовим ложем", або інтерпретувати її як кантівський імператив. Вона має переважно методологічне значення. Щодо практики, то вона лише в загальних обрисах визначає, як організувати і зробити ефективну діяльність. Відомо, що управлінську технологію створити практично можна, тому що кожна конкретна діяльність об'єктивує загальні, найуніверсальніші ознаки людської активності і може бути пояснена тільки на основі цих ознак.

У технологічному аспекті соціальної діяльності можна подати в такому переліку операцій і процедур:

— *перша процедура*: виникнення і формування мотивів, коли переважа-

ють операції виникнення потреби у спростованому соціальному перетворенні, трансформація потреб у стійкий інтерес і мету (систему завдань) та формування полімотивації;

— *друга процедура* – це створення передумов для ефективної соціальної діяльності, котра забезпечується операціями програмування діяльності, створення проекту науково-технічних рішень, їх ідеологічне, правове та інше ресурсне забезпечення;

— *третья процедура* полягає у здійсненні самого процесу діяльності, де основними є операції альтернативного керівництва діяльністю, розгортання самодіяльності на тлі соціальної організації, поточний аналіз, контроль і корегування перебігу полімотивованої діяльності;

— *четверта процедура* зводиться до аналізу соціального перетворення, коли переважають операції обґрунтування мети, аналіз ланцюжка "мета – програма – результат", соціалізація висновків, підготовка до наступної соціальної діяльності.

В управлінській технології чітко простежується початковий етап діяльності – операції і дії, які можна об'єднати у процедуру "виникнення і формування мотивів". Щоб бути соціальною спільністю, індивіди повинні об'єднатися за значними і стійкими в часі спонуканнями.

Вихідний момент у технології управлінської діяльності – потреба у певному соціальному перетворенні, тобто такий об'єктивний нестаток, який не залежить від природи суб'єкта з огляду на повний цикл існування зазначеної суперечності. Зрозуміло, що складний перехід від об'єктивної потреби до соціальної дії опосередковується відповідною теоретичною діяльністю, коли виникає без-

посередній зв'язок об'єктивного з суб'єктивним, у якому об'єктивність відіграє роль базового змісту будь-якого соціального перетворення.

Технологія, як один з різновидів соціальної діяльності, характеризується відносною самостійністю у системі суспільного розподілу праці. Вона спрямована на розробку ефективних способів і засобів реалізації заданих цілей. За сучасних умов цей вид діяльності вирізняється великою самодостатністю, тобто усюди, де постає потреба оптимізації якогось процесу – управління в освіті, науці, культурі тощо.

Від технології як виду діяльності варто відрізнити техніку самої діяльності, а всередині останньої – техніку індивідуальної (вміння, навички, майстерність, будь-які раціональні прийоми) і колективної діяльності (технологічний і соціальний поділ праці, оптимальна його організація й управління).

Про технологію як про необхідний момент соціальних взаємин згадувалося у зв'язку з організаційною, або технологічною взаємодією між людьми у процесі виробництва. Очевидно, що технологічні відносини – необхідний компонент будь-яких суспільних, у тому числі управлінських, відношень, який відповідальний за виконання прийнятих загалом колективних норм і правил спілкування, поведінки і вчинкової активності. Вони визначають стиль і спосіб життя, санкціонуються відповідною соціальною групою, класом, суспільством у цілому і приймають форму закону – інституціоналізованого або актуально діючого – поза діяльністю відповідних організаційних структур.

Інший феномен – знання, у тому

числі науково-практичні. Технологія як наукова дисципліна зароджується з досвідного знання про “таємниці” майстерності в надрах промислового виробництва у зв'язку з потребою об'єктивної побудови і раціональної організації всього технологічного процесу в епоху першої промислової революції кінця XVIII – початку XIX століття. Вона оформилася у вигляді специфічних капіталістичних способів реалізації виробництва, коли до людини і технології додається кількісний вимір. Цим керувалось і продовжує керуватися наукове проектування технології, незважаючи на те, що технологічність вийшла за межі матеріального виробництва, з'єдналася з фундаментальною наукою і, демонструючи універсальність духовно-практичних сутнісних сил людини, вказує на власну життєву необхідність як такої соціальної форми, що може мати оптимальне застосування – бути засобом універсального розвитку індивіда і суспільства.

Згодом із придатка матеріального виробництва технологія перетворюється у форму науково-практичних знань про ефективні засоби реалізації практичних завдань у різних сферах суспільного виробництва і соціального життя. Як наука про засоби, технологія є засобом високоефективної продуктивної діяльності, все більше набуває статусу дисципліни про практичне застосування наукових знань для підвищення результативності індивідуальної та колективної роботи.

У суспільно-економічному розвитку людства виникали і замінювалися різні типи технічних засобів і технологій, які є не тільки об'єктивно зафіксованими “моментами” (ета-

пами) розвитку людської суб'єктивності – продуктами творчості, волі, соціальності, а й свідчить про наявність зовнішнього у внутрішньому, тобто функціонування об'єктивного змісту у внутрішньому світі особистості. Власне кажучи, рівень розвитку технології в широкому розумінні слова водночас відіграє роль об'єктивного критерію суспільного поступу, що складає також внутрішньо необхідний компонент самої суб'єктивності, виявляється як форма її прояву і як відносно самостійний чинник генезису.

У сфері управління освітою зазначений засіб діяльності організовується як інструмент колективної управлінської діяльності. Тому він містить у собі і засіб активного ставлення асоційованих виробників до природи (продуктивні сили), і спосіб обміну конкретними видами діяльності та її результатами (виробничі відношення). Відповідно до цього індивід має розглядатися не тільки в абстрактній формі, тобто як “суспільна людина”, а й конкретно-історично – у соціотехнологічній функції робочої сили і, власне, у соціальній ролі конкретного представника українського суспільства на винятковій стадії його історичної еволюції.

З переходом від соціально-філософського до соціологічного рівня аналізу управління як засіб діяльності виявляє свій подвійний характер: а) *технологічний*, обумовлений рівнем розвитку і видом застосовуваних засобів праці і відношень між ними, себто безпосередньою метою та організацією виробничо-трудового процесу і б) *соціальний*, передусім спричинений відношеннями власності. Перший дається безпосередньо, як сам процес праці і виробництва в його

почуттєвій формі й уявній незалежності від соціально-економічних відношень; другий – опосередковано, оскільки є схованим за технологічною стороною справи та вимагає аналізу економічної мети, соціального змісту і кінцевого культурного наповнення.

Зрозуміло, що зазначені аспекти управління як соціокультурного явища існують лише в теоретичній абстракції. Насправді вони взаємо-спричинюють, опосередковують і пронизують один одного. Це знаходить вияв як у тому, що кожна із них є умовою і чинником розвитку іншої, а також містить у собі іншу у згорнутому вигляді, так і свій власний момент, що являє собою перетворену форму іншої сторони. У розвинутих, відносно самостійних формах названі аспекти знаходять конкретизацію у соціальному просторі і часі та становлять передумову суспільного способу виробництва. При цьому продуктивні сили є важливою складовою технологічно перетвореної системи соціально-економічних відношень, де вони відіграють роль не тільки змісту, а й форми розвитку виробничих відносин. Ці залежності К. Маркс називав “технологічним відбитком виробничих відношень” [9, с. 204]. Звідси також випливає, що кожний тип суспільства створює – ідеологічно і практично – свою концепцію технології і технологічного прогресу, що впливає з його соціальної природи та економічної сутності. Врахування цієї закономірності має виняткове значення для наукового розуміння механізму опредметнення управлінської діяльності у низці відповідних засобів.

Спосіб колективної діяльності, взятий з технологічного боку, є сукупністю виробничо-трудова функцій і

операцій, які певним чином розподілені між учасниками. Тому подальший аналіз процесу комунікації управлінської діяльності за допомогою технологічних засобів пов'язаний із переходом від філософсько-соціологічного до локальних наукових підходів і рівнів дослідження, зокрема соціології освіти, науки чи культури.

Із загальносоціологічної точки зору, кожний новий етап розвитку управлінських технологій у сфері освіти є водночас способом розв'язання суперечності між потребою, щонайперше у збільшенні освітнього рівня людини, і неможливістю її задоволення усталеними засобами. Ця суперечність відображає загальноісторичний закон підвищення потреб, виступаючи істотним чинником, або "ядром" його механізму дії.

На різних етапах розвитку освіти як соціального інституту зазначена суперечність набувала різної форми. Зміна форми й змісту освіти загалом і вищої школи зокрема об'єктивно потребує нових технологій управління. Причому не тільки за рахунок державного забезпечення, яке досить умовне через нерегулярні виплати зарплати, втрату окремих пільг кандидатами і докторами наук тощо, а завдяки переходу на платну освіту, тобто шляхом задіяння приватних ресурсів. Найпростіший спосіб виживання системи вищої школи – платна освіта, оскільки держава майже не приймає у її розвитку участі (мізерні кредити, пільги і т. ін.). Отож можна говорити про те, що нинішнє становище не створює належних умов для привілейованості вищої, а почасти й середньої освіти, для високопрофесійних соціальних груп у цій сфері. Більше того, значна частина інтелі-

генції, робітників і селян не мають реальної можливості навчати своїх дітей за кошти. Питання про платну освіту заслуговує додаткових досліджень. Тому зупинимось на одному лише аспекті – внутрішні резерви в управлінні освітянськими соціальними організаціями.

Один із надійних способів розв'язання вищезазначеної суперечності – впровадження соціальних технологій в управлінні освітою, у т. ч. їхнє удосконалення, підвищення ефективності всього управлінського процесу. Їх розробка вимагає практико-технологічного різновиду наукових знань і методів, а також технологічно застосований, з огляду на зростання частки прикладних досліджень і галузей науки, теоретичний тип організованої інформації. "Нова теорія завжди починає розвиватися, – пишуть О. Нікіфоров і В. Чешев, – на базі тієї технології, що була створена в період панування старої теорії. І будь-яка нова теорія, приймаючи і використовуючи існуючу технологію, обіймає і втілює частину наукових знань, отриманих на стадії теорії" [10, с. 248].

Якщо на ступені механізації виробництва й у попередні століття загальносоціологічна суперечність між потребою і засобами її задоволення виявлялася на рівні спільної (виконавчої) праці, то на сучасному ступені розвитку суспільного виробництва вона охоплює сферу праці як у її теоретичній формі (наука), так і в практичній (управління). Дія цієї суперечності є початком докорінного перетворення не тільки сфери наукового пізнання та управління, а й усієї системи суспільного виробництва. При цьому соціальне опредметнення сутнісних сил людини в управ-

лінській технології виявляється не стільки у визначенні джерел і рушійних сил розвитку останньої, скільки шляхом аналізу активної ролі виробничих відносин, у межах яких і створюється адекватний для них технологічний базис. Звідси випливає, що функціонування і розвиток технології слідує не лише процедурі чи техніці організації, а й соціальному змісту управлінської діяльності. Внаслідок цього, наприклад, критерій визначення сутності певної технологічної грамотності суспільства повинен мати комплексний характер.

Очевидно, що технологічне відображення характеру виробничих відносин – це певний історичний вияв опредметнення суспільної сутності людини. Якщо ж розглядати цей процес із суто технологічного боку, тобто з визначних сутнісних сил людини, то він зводиться до накопичення можливостей розвитку, пізнання і практичного використання набутих здобутків, що підвищують ефективність суспільного виробництва і гуманістичного потенціалу соціального прогресу. Свідоме і цілеспрямоване управління зазначеними процесами технологічного відображення – вищий показник усталеного керівництва цим прогресом, а водночас також ступінь переходу соціо-технології від стихійного до усвідомленого характеру суспільного становлення і гуманного утвердження.

Вирішення цих та інших завдань піднімає реальну управлінську практику в освіті на якісно новий щабель. Її предметом відтепер стає також вона сама, точніше – найефективніші в організаційно-управлінському і соціальному аспектах способи реалізації освітніх цілей. Це означає передусім

виникнення практики усередині самого життя, тобто соціально-технологічної форми, яка утверджує рефлексію самоздійснення, спрямована на пошук оптимальних шляхів і засобів досягнення соціально-просвітницьких цілей та ідеалів.

Осмилення соціально-технологічної форми управлінської практики все більш характерне для керівників системи освіти. Залишається лише повніше і чіткіше визначити цей феномен, осмислити його з наукових позицій й успішно впровадити у процес управління закладами освіти. На жаль, оволодіння і вдосконалення соціальних технологій розтяглося у нас приблизно на чотири десятки років. Нині має місце адекватне уявлення про ці технології як про системне і послідовно втілюване на практиці поєднання заздалегідь спроектованих процесів і дій.

Управлінський проект будь-якою освітньою соціальною організацією – це передусім опис функціонування окремої системи. Тому застосування соціальних технологій в управлінні являє собою проект такої керівної оргмоделі, що може бути реалізована на практиці. Тому в основі будь-якої соціальної технології лежить системний підхід, згідно з яким відтворюваність і запланована ефективність техносистеми залежить від управління окремими її структурами.

Під управлінням освітньою соціальною організацією розуміємо певну сукупність взаємозалежних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого і наперед визначеного соціально-педагогічного впливу на процес становлення особистості із певними рисами і властивостями. Ціннісні

орієнтації конкретного суспільства задають виховні та освітні цілі (соціально-педагогічні впливи) щодо дітей і молоді. Природно, що зміна цілей спричинює трансформації освітньої системи та її управлінської ланки.

За сучасної інтерпретації дидактичних систем виховний і навчальний процес розрізняються. Для організації виховного процесу передбачені різні соціальні технології, використання яких орієнтує педагога на ту чи іншу теорію виховання та розроблені нею методи. Зазначена сфера соціології, незважаючи на впевненість окремих дослідників [3; 6; 7; 14], найменше спроможна налаштувати викладача, вчителя, вихователя на ефективну організацію і ведення виховного процесу. Тут ще має відбутися серйозний науковий пошук сучасних технологій виховання та організації освітнього процесу загалом.

А. Макаренко вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний з її здатністю "проекувати особистість", тобто задавати з певною визначеністю її якості і властивості. Невизначеність поставлених перед вихованням цілей, а відтак відсутність ефективних технологій та механізмів їх досягнення, веде до непорядкованості педагогічного процесу, безвідповідальності педагогічних працівників за результати навчання і виховання учнів, студентів, слухачів. Існує точка зору, що управлінська майстерність – суто індивідуальне, непересічне явище, котре не передається транслюванням. Тому керівником треба народитися. Це певною мірою так, якщо мати на увазі не тільки управлінську, а будь-яку діяльність. І справді, в кожній професії психологічні властивості особистості

опосередковують технологічний ланцюг праці. Проте однозначно не визначають. Ось чому одна й та ж технологія може успішно реалізуватися різними виконавцями, що знову ж таки залежить від їхніх особистих здібностей і рис. Природно, що результати управлінської діяльності будуть різними, хоч їх діапазон розсіву підлягатиме закону нормального розподілу величин у математиці. Тоді, наскільки це можливо, ліквідуються негативні впливи "ручного управління", котрі залежать переважно від особистості керівника.

Немає сумніву, що сучасні освітня завдання не можуть бути розв'язані з опорою на ремісничу, тобто суперечливу і роз'єднану, працю професорсько-викладацького складу. Разом з тим необхідна інтеграція усіх шкільних і вузівських предметів на особистісних засадах. І не загалом, як це має місце нині. Психологічний портрет у кожному випадку повинен характеризуватися повнотою. Проте перелік соціальних та індивідуальних вимог до професіоналів технологічного профілю є відносно завершеним. Отож треба постійно оновлювати технологію і техніку управління закладами освіти. Сьогодні такою актуальною проблемою є перехід до методів і засобів соціальної технології в управлінні як до знаряддя спадкоємного і неухильного розвитку всієї сфери управління.

Сформульована теза підтверджена соціологічними дослідженнями, які проведені в Україні і Білорусії під назвою "Управління в інноваційному стилі процесами уточнення функцій управління, розмежування повноважень, здійснення прогностичної роботи і впровадження нових технологій

державного управління” [12, с. 55]. Вказується також, що основне призначення соціальних технологій керівники вбачають в удосконаленні взаємодії між окремими працівниками і групами людей, у раціоналізації дій кожного учасника трудового прогресу і розкритті його можливостей. Учені однозначно віддають перевагу тим соціальним технологіям, котрі реалізують завдання всебічного розкриття особистісного потенціалу людини, перетворення суспільного знання в практичну діяльність, нарешті, сприяють регулюванню взаємовідношень між соціальними структурами. Два останні параметри є малозначимими для управлінців досвідних орієнтацій.

Інтерв'ю з учасниками опитування дещо прояснило причину зазначеного скептицизму практиків. Експерти вважають, що технології “народжуються” у практичній діяльності. Вчені, які мають справу безпосередньо з виробництвом, повинні узагальнювати кращий управлінський досвід і перевіряти його ефективність за конкретних умов. Теорію, що завершується проектуванням соціальних технологій вони пов'язують із суспільно-гуманітарними науками, котрі, перебуваючи в полі ідеологічного тиску догм і стереотипів, ще довго не зможуть повернутися до реалій життя. Цими ж причинами пояснюється, мабуть, і низька оцінка опитаними рівня розробленості соціальних технологій (18% респондентів). На повну їх відсутність указали 21% практиків і 44% науковців. Більшість управлінців (52%) вважають, що технології є, але рівень їхньої досконалості невисокий. Тому вони не прийнятні для широкого використання.

Високу оцінку практики дали технології інформаційного забезпечення. Тоді як інші респонденти позитивно висловилися тільки про технології з проблем формування суспільної думки (21% керівників і 3% вчених). Водночас на низький її рівень вказали відповідно 30% і 38% опитаних. Проведене Білгородським центром соціальних технологій експрес-інтер'ю підтвердило, що у практиків переважає судження про низьку досконалість технології з питань подолання конфлікту, тоді як кандидати і доктори наук більше схиляються до того, що такі технології взагалі відсутні. Очевидно, що зазначену розбіжність можна пояснити різним розумінням сутності соціальних технологій і неоднаковими вимогами до них професіоналів прикладного і теоретичного спрямування. Більшість опитаних вважають за необхідне більше розвивати соціальні технології з питань прийняття рішень (84%), інноваційних технологій (78%), ділових відносин (76%), а також соціальних технологій, котрі раціоналізують трудові зусилля.

Респондентам було задане питання: “Як змінилась Ваша життєва позиція у зв'язку з процесами, що відбуваються в суспільстві?” Майже кожний четвертий керівник (23,3%) вибрав таку відповідь: “Опинився у стані розгубленості і невизначеності, не знаю, що робити”. Характерно, що оцінки експертів, які мають різний вік і, отже, різний стаж управлінської діяльності, в основному збігаються. Відмінність має місце лише в тому, що майже кожний п'ятий у віці від 50 років як один з варіантів обрав відповідь “не квалюся зі зміною своєї життєвої позиції”, тоді як мо-

лодих людей не цікавила така відповідь. Тільки 10% опитаних відповіли, що відразу почали пристосовуватися до нових обставин, і лише 3%, на їхню думку, “знайшли справу, якою можуть самостійно займатися”. Кожний шостий намагався по-своєму відшукати сферу застосування своїх сил: 62% респондентів вступили у боротьбу з суспільними змінами, а 69% - зайняли вичікувальну позицію. Загалом проведене соціологічне опитування показало невідповідність управлінських кадрів до впровадження соціальних технологій. Це зокрема зумовлено відсутністю наукових знань про сутність і переваги технологізації управлінської діяльності, відповідних умінь, навичок, інтересів [12, с. 67-69].

У чому ж полягає глибинний зміст технології в управлінні закладами освіти, а отже, і соціальної технології в цілому? **По-перше**, за допомогою управлінської технології керівники прагнуть звести до мінімуму управлінські експромти в практичному керівництві і перевести останні на шлях попереднього соціологічного діагностування, моделювання і прогнозного проектування навчально-виховного процесу, а згодом відтворити найкращу модель на практиці.

По-друге, соціальна технологія пропонує спроектовану модель життєдіяльності освітньої організації, що визначає структуру і зміст самого процесу управління. За сучасних обставин, коли інформаційні технології стають неодмінним атрибутом такого соціального інституту як світ, соціальне проектування і моделювання управлінського процесу – найголовніша умова його ефективного впровадження.

По-третє, істотна риса соціальної технології – процес цілепокладання. В традиційній теорії управління навчальною діяльністю проблема постановки цілей не є відрефлексованою, оскільки дидактична мета і завдання задаються невизначено, а ступінь їх досягнення характеризується абстрактністю. У системі творення сучасних соціальних технологій це – центральне питання, що розглядається у двох аспектах: а) діагностичне цілеформування й об'єктивний контроль за діяльністю закладу освіти; б) розвиток особистості студента, учня, викладача.

По-четверте, завдяки соціальній технології як довершеному проєкту певної управлінської системи можна сформулювати важливий принцип її розробки і реалізації – цілісність (структурна і змістовна) процесу життєдіяльності освітнього закладу. Він означає, що при створенні моделі керованої системи треба домогтися гармонійної взаємодії всіх елементів як за горизонтальними, так і за вертикальними управлінськими зв'язками на передбачуваний відрізок часу. При цьому неприпустимо вносити зміни в один з елементів керованої системи поза перебудовою інших.

Система соціоосвітньої організації складається з різних підсистем – адміністративної, навчально-виховної, соціально-побутової, господарської, фінансової тощо. Якщо збій з певних причин відбувся в одній із підсистем, то спостерігається мало-ефективна діяльність усієї організації. Звідси зрозуміло, що діяльність керівника закладу освіти будь-якого рангу неможлива без застосування конкретної соціальної технології, або її окремих елементів.

У цьому разі під технологією такого рівня треба розуміти сукупність спеціальних засобів організації і соціального упорядкування доцільної практико-професійної роботи освітньої системи відповідно до мети і логіки її функціонування. Технологія алгоритмізує діяльність навчально-виховного закладу, а тому може бути багаторазово використана, вироблена і тиражована для вирішення подібних завдань. Створення технології гарантує задані кінцеві властивості продукту, забезпечує раціональність самого процесу діяльності. При цьому необхідно підкреслити, що об'єктом соціальної технологізації є не стільки система управлінських засобів, скільки сама людина, яка здійснює цю діяльність. Саме тому технологія стає обов'язковим елементом культури управління, специфічним засобом розвитку загальної освітньої грамотності, конкретизується у вигляді стандартів, заборон, правил, норм, а також апробованих принципів, способів і прийомів управлінської діяльності, які дають змогу досягнути загальнопланових результатів.

В. Щербина виділяє три види діяльності, які піддаються технологізації: а) науково-пізнавальна, б) проектно-конструкторська і проектно-технологічна, в) інженерна практика. Якщо за першого різновиду діяльності істотно обмежені алгоритмізація і тиражування методичних прийомів, то прикладна наука – благодатна сфера функціонування технологій у широкому розумінні слова. Виконавець-технолог, конструктор, розроблювач проектів – це імпресаріо і інтерпретатор знань, у форму яких йому треба вкласти свій

розум, досвід, вміння і навички (Е. де Боно). До основних критеріїв ефективності обстоюваних технологій належать простота, гнучкість, надійність, економічність та зручність їх експлуатації [15, с. 79].

Соціальна інженерна практика – останній напрям, пов'язаний із організацією діяльності. Іншими словами, вона є заключним етапом усього технологічного ланцюжка: фундаментальне знання – прикладна наука – управлінська практика. Сформульована на стику прикладної соціології, соціальної психології і соціального управління діяльність одержала назву **соціоінженерної**. Зміст цієї діяльності поєднує професійні здобутки соціолога та інженера. Свого часу в соціології переважав “клінічний” підхід, згідно з яким треба було зібрати інформацію, поставити діагноз, визначити соціальну стратегію, підготувати організаторів та здійснити задумане. Зокрема, М. Вебер вважав, що соціолог як учений подібний до лікаря, котрий тільки дає поради, залишаючись при цьому нейтральним до ситуації, його мало цікавить придатність конкретних засобів для досягнення поставленої мети, соціальна вартість її досягнення, наслідки застосування рекомендованих засобів тощо. Коли ж учений намагається давати поради щодо того, як треба робити у тій чи іншій конкретній ситуації, то він керується цінностями і перестає бути дослідником – переходить у царину практичної діяльності [5, с. 30-31].

На жаль, є підстави констатувати факт обмеженого застосування соціальних технологій в управлінні закладами освіти. Так, більшість керівників, починаючи від ректорів і директо-

рів та закінчуючи завідувачами лабораторій, поперхово володіють не тільки соціальними технологіями, а й управлінськими, організаційними. Щоб змінити ситуацію на краще потрібні умови, бажання, час і досвід. Якщо подивитися на досвід розвинених країн світу, то навіть у технічних вищих навчальних закладах збільшилася кількість академічних годин на курси гуманітарного профілю. У деяких американських вищих технічних школах вона становить більше 30%.

Добре відомий Токійський центр підготовки ділових людей спеціально виділяє як окремих курс підготовки до користування соціальними технологіями спеціалістів навіть середнього класу. Доречно зауважити, що серед японських управлінців вищого рівня тільки половина має інженерно-технічну освіту, у США – всього 20%. Останні мають юридичну, соціологічну, психологічну, або іншу гуманітарну освіту. У нашій країні 80% управлінців вищого рівня – інженери [2, с. 146-151]. “Немає межі в освіті”, – саме ці слова висічені в камені над входом у будинок навчального центру Ай-Бі-Ем у Нью-Йорку. А. Томас Уотсон (старший) вважав, що вище керівництво повинне від 40 до 50% свого часу витрачати на навчання і стимулювання своїх співробітників. Цей принцип, підтриманий і впроваджений Томом Уотсоном (молодшим), успішно діє і понині [13, с. 97].

Спираючись на досвід розвинених країн, необхідно терміново розпочати займатися підготовкою і перепідготовкою управлінських кадрів закладів освіти різних рівнів акредитації. У цьому контексті треба відмітити роботу колишньої Державної академії

керівних кадрів освіти та Української академії державного управління при Президентів України. Проте цього недостатньо. Для порівняння: у Сполучених Штатах сьогодні понад 60 вищих навчальних закладів пропонують програми з управління вищою освітою. Програми такого характеру мають різні типи вищих навчальних закладів, у тому числі педагогічні коледжі, школи та університетські департаменти освіти [4, с. 170].

Соціоінженерну діяльність необхідно не тільки узаконити у закладах освіти, а й активно розвивати. Соціоінженер, як і соціолог, зобов’язаний професійно розробляти програмометодичне забезпечення управлінських проектів, використовувати методи обробки, узагальнення й аналізу соціологічних даних, уміти інтерпретувати і коментувати отримані результати, пояснювати соціальні явища і процеси. Як інженер, він зобов’язаний володіти відповідним стилем мислення, котрий останнім часом одержав назву інженіринга.

Інженіринг (технічний, прикладний) – це надання комплексу самостійних консультаційних послуг на комерційних засадах у зміні, регулюванні та соціальному контролі за допомогою спеціальної соціотехніки різних організаційних структур, створених людьми для вирішення управлінських завдань [5, с. 33]. Інженерна діяльність – насамперед жорсткий алгоритм: як і в якій послідовності одержати заданий результат при створенні й обслуговуванні систем штучного типу, а людська інженерія – використання наукових даних про людину під час конструювання й обслуговування управлінських систем у різних сферах суспільної жит-

тедіяльності – освіти, ідеології, науці тощо. Вона визнає особу як повноцінного суб'єкта управлінських процесів, у яких штучні системи (на відміну від природних) є результатом цілеспрямованого впливу, а тому можуть існувати тільки за умов постійної взаємодії з людиною. До них відносяться соціальні інститути та організації, соціальні групи як стійкі форми нормативно-рольової регуляції і регламентації спеціалізованої діяльності людей.

Соціальна інженерія не може функціонувати без попереднього вивчення інформації, висування і перевірки гіпотез емпіричним шляхом з дотриманням наукових стандартів. “Потрібна соціальна технологія, – зазначає К. Поппер [5, с. 204], – результати якої можуть бути перевірені частковою соціальною інженерією”. При цьому соціоінженерні дослідження можуть бути діагностичного, модельного, проектно-прогностичного характеру, яким відповідає три типи завдань:

- опис реального стану управлінського процесу в освітній організації, виявлення його проблем і постановка діагнозу;

- визначення моделі конструктивних властивостей досліджуваного управлінського об'єкта і можливих інших моделей, вибір на альтернативних засадах найсприятливішої;

- проектування шляхів і форм реалізації прийнятих управлінських рішень, прогнозування різних варіантів одержання кінцевого результату на основі впроваджуваних технологій.

Для вирішення зазначених завдань широко застосовуються методи соціоінженерного аналізу. Їх зміст конкретизують такі інваріантні про-

цедури: обґрунтування проблеми і характеристика проблемної ситуації; формулювання цілей і завдань дослідження; побудова моделі (аналітичної, дескриптивної або нормативної, прескриптивної або експериментальної) процесу управління; емпірична перевірка прийнятих гіпотез і допущень на основі узагальнення й аналізу (оцінки) отриманих за допомогою діагностування даних; уточнення й оптимізація моделі; формулювання практичних рекомендацій.

Соціальне прогнозне проектування і конструювання здійснюються здебільшого на стадії підготовки управлінських рішень у закладах освіти і пов'язані з побудовою моделі нового об'єкта, або із зміною стану наявного. Для реалізації цієї схеми треба: а) довести її оптимальність у роботі проектною моделі; б) розробити соціальний проект, що має бути відповідним чином задокументований (текст, графік, схема тощо); в) обґрунтувати технологію реалізації соціального проекту, зокрема: механізми впровадження, їх послідовність, строки виконання проекту, інституціональні і методичні засоби для досягнення спроектованої мети.

Інноваційним моментом соціальної інженерії є перехід до технологічного супроводу управлінських рішень, впровадження управлінських нововведень. Інтеграція результатів соціологічних досліджень в управлінській практиці керівництва освітніми організаціями є досить складним процесом. Для цього необхідно перетворити результати в інформацію, котра б стимулювала вироблення і прийняття оптимальних управлінських рішень на основі наперед визначених стандартів, правил, норм,

технічних умов. Уміння дотримуватися приписаних соціальних канонів і технологічної дисципліни – один із важливих показників професійної культури. Саме нездатність керівників і підлеглих повно виконувати вимоги технології в управлінні закладами освіти являє собою серйозну перешкоду на шляху входження України до європейського соціокультурного простору. Особливість позиції соціального інженера порівняно з науковцем чи технологом полягає в тому, що він безпосередньо задіяний у процес управлінської діяльності. Ще одна особливість – участь у підготовці і реалізації рішень, за які він відповідає в межах своєї функціональної компетентності. Передусім це яскраво виявляється у професійній діяльності соціального інженера, котрий працює в тих чи інших структурах управління освітою і відповідає за якість підготовки і здійснення конкретних управлінських рішень.

Отже, під час впровадження соціальних технологій у закладах освіти доцільно опиратися насамперед на: 1) суму соціологічних знань і досвід моделювання та прогнозування можливих варіантів прийняття рішень, їх засоби і наслідки; 2) навички організаційного і ділового спілкування, тобто пояснити чому, що і як потрібно, або не треба змінювати; 3) вольовий акт, котрий містить інтуїцію, здоровий глузд, практичний досвід. У цьому аспекті соціальні технології розкривають широке коло питань, пов'язаних із співвідношенням науки й управлінської практики у сфері освіти, а саме: формування нових управлінських підсистем і підвищення ефективності діючих; соціаль-

ний захист працівників і співробітників; підтримка управлінської рівноваги освітньої організації; кадрове забезпечення; гнучка і швидка адаптація до умов життєдіяльності, що постійно змінюються; вивчення суспільної думки тощо.

У соціологічній літературі існує точка зору, згідно з якою соціальні технології, що використовуються в управлінських процесах, поділяються на дві категорії: технології з підготовки управлінських рішень (діагностика) і технології реалізації цих рішень. Такої ж точки зору дотримується і В. Подшивалкіна, відзначаючи, що за рівнем задіяння до управлінських процесів доцільно виділення саме зазначених двох типів соціальних технологій. Передусім мовиться про технології соціальної діагностики, де об'єктом алгоритмізації є засоби визначення стану соціального об'єкта, або його окремих підсистем. Сама діагностика процедурно організується як технологія зміни. Вона веде до видозміни раніше існуючих в оргструктурі уявлень. Крім того, можна говорити про технологію впливів на соціальні процеси, де об'єктом алгоритмізації є переважно засоби їх здійснення [11, с. 153-154].

Втілення системного підходу в теорії прийняття рішень дає змогу розглядати соціальні технології в управлінському процесі у діалектичній єдності двох технологічних підсистем: а) ті, що забезпечують підготовку управлінських рішень і б) ті, що реалізують техноцикл. Оскільки прийняття згаданих рішень характеризується етапністю, то, відповідно, й елементи соціальних технологій присутні в кожному з них.

На наш погляд, технології підготовки управлінських рішень змістовно утримують не лише діагностичні процедури, а й спричинюють також зміни в уявленнях керівників і виконавців про себе. Логічно, що, “зупиняючи час” і “прорізаючи простір”, одержуємо визначені кількісно-якісні показники, що свідчать про наявність заданих параметрів того чи іншого соціального об’єкта. Для того щоб надати цим показникам динаміки здебільшого застосовується технологія моделювання, за допомогою якої можна порівняти планову і реальну модель. Ступінь відхилень між цими моделями дає змогу інтенсифікувати соціальне прогнозування у бажаному напрямку. І тільки згодом, на основі аналізу результатів та оптимального варіанту розв’язку, можна перейти до соціального проектування відхилень у визначених технологічних рамках принципів, вимог, індикаторів. Збереження мінімальних відхилень у межах внутрішніх і зовнішніх обмежень функціонування освітнього закладу є важливою умовою його поступального розвитку. В іншому разі, за безконтрольності діапазону відхилень, можлива деградація закладу як об’єкта управлінсько-технологічної дії.

Утвердження підходу до визначення соціальної технології на засадах соціології організацій вимагає розгляду соціоінженерної роботи як самостійного напрямку управлінської діяльності, що спирається на соціологічне знання і стійкий набір прикладних функцій науки. У зв’язку з цим виділяють дві сфери функцій соціоінженера в управлінні закладами освіти. Перша покликана забезпечити організаційне проектування і рекон-

струкцію об’єкта, допомогти в доборі, розміщенні і просуванні кадрів, використанні механізмів самоорганізації колективу та розвитку його спроможності виконувати цільові програми; друга – реалізує дві допоміжні функції: а) підтримує соціальну цілісність колективу і б) унормовує соціальну поведінку професорсько-викладацького складу, вчителів, вихователів, студентів, учнів, інших працівників системи освіти. Зазначені функції дають змогу чітко визначити конструктивні межі соціоінженерної діяльності і встановити, які засоби відносяться саме до соціальних технологій. Застосування останніх виправдане тоді, коли управлінське рішення прийняте, соціальна патологія зафіксована, мета управлінської діяльності визначена. У цій ситуації здебільшого вдаються до стандартних засобів, що забезпечують повноту алгоритму досягнення освітніх цілей.

Спроби ідентифікувати соціальну інженерію за допомогою наявних на Заході уявлень і вивчення відповідного практичного досвіду природно наштовхуються на певні труднощі, незважаючи на відставання наших освітян в освоєнні менеджерної грамотності, яка є одним із вирішальних чинників ефективного управління в розвинених країнах. Менеджмент як напрям науково-практичних розробок за кордоном нині розділений за багатьма соціальними напрямками: “community planning”, “соціальна робота”, “управлінське консультування”, “організаційний розвиток”, “політичний маркетинг”, “психосинтез”, “нейролінгвістичне програмування” тощо [8, с. 22-23]. Водночас соціальні технології у сфері освіти пропонують систему

норм і стандартів професійної поведінки з орієнтацією на конкретний результат (на продукт заданої якості – рівень обізнаності, вихованості чи особистісний розвиток). Вони є засобом передачі-трансляції-відтворення об'єктивних відносин між учасниками навчально-виховного процесу, а тому його процедури – діагностування, моделювання, прогнозне проектування – становлять єдність традиційних та інноваційних дій і вчинкових актів.

Істотною особливістю соціальних технологій є їхня спеціалізована спрямованість на вирішення практичних завдань. Соціальна технологія створюється для розв'язання проблем певного класу, припускає використання окремого типу діяльності, ту чи іншу сукупність учинкових дій. Вона в цілому або частково, залежно від поставленої мети і вирішення однотипних завдань, може бути перенесена з одного об'єкта на подібний з урахуванням необхідних коректив, що походять від характеру діяльності, конкретних умов, місця в управлінській ієрархії, часу, інших чинників. Підкреслимо, що технології обстоюваного класу є дисциплінарними засобами, оскільки формують особисті якості шляхом стандартизації діяльності і регламентації управлінської поведінки кожного. Вони безпосередньо пов'язані з керівництвом людьми як суб'єктами і водночас об'єктами управлінського впливу, мають вигляд вивіреної експериментальної моделі, де володарують науково-обґрунтовані гарантії ефективності.

Соціальні технології, хоч і припускаються деяких повторів у застосуванні на подібних соціальних об'єктах і різних управлінських рівнях, не

можуть бути використані механічно, без відповідного коректування. У цьому аспекті враховуються передусім основні принципи (методологічні підходи), теорія (поняття, категорії, закони і закономірності), методи, що характеризують сутнісний зміст соціальних технологій. Методика ж застосування завжди локальна, унікальна. Вона враховує спектр конкретних умов повторної реалізації окремої соціальної технології, що в управлінні закладами освіти являє собою завершену, струнку систему дій. Водночас це система розвивальна, тому що збагачується новими процедурами й операціями у процесі реального її втілення та змінюється під впливом накопиченого досвіду технологізованого керівництва освітнім процесом.

Фундаментальність, цілераціональність, ефективність застосування соціальної технології зумовлюється системою соціологічного знання, соціоінженерної й інших видів діяльності, пов'язаних з утіленням вимог конкретної соціотехнології в управлінні. Всебічне знання про об'єкт застосування технології пролизує її зміст, метод, методику, процедури та операції алгоритмізованої форми людської діяльності. Отож дотримання стандарту дій – необхідна передумова успіху будь-якого соціального проекту на базі застосування соціальної технології.

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 191 с.

2. Возняк Л. Технологічний інструментарій гуманітарології управління // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського університету, 1996. – Ч. 2. – С. 152.

3. *Гавриленко І.М., Скидін О.Л.* Соціологія освіти: навчальний посібник. – Запоріжжя: “Етга-Пресс”, 1998. – 396 с.
4. *Калашикова С.* Підготовка адміністраторів вищої освіти в університетах США // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2, №4. – С. 169-172.
5. *Капитонов Э.А.* Социология XX века: история и технология. – Ростов-н/Д.: Феникс, 1996. – 509 с.
6. *Лукашевич Н.П., Солодков В.Т.* Социология образования. – К.: МАУП, 1997. – 224 с.
7. *Лукашевич Н.П.* Социология воспитания: краткий курс лекций. – К.: МАУП, 1996. – 180 с.
8. *Макаревич В.Н., Слепенков И.М.* Технологический подход к освоению социального пространства // Информатизация и технологизация социального пространства. Материалы к I Международному симпозиуму по социальным технологиям. – Москва, Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятского кадрового центра, 1994. – С. 26-32.
9. *Маркс К.* Критика политической экономии (Черновой набросок 1857-1858 годов) // Маркс К., Энгельс Ф. – Соч. 2-е изд. – Т. 46. – Ч. 1. – С. 487-508.
10. *Никифоров А.Л., Чешев В.В.* Техническое знание и прогресс науки: Творческая природа научного сознания. – М.: Наука, 1984. – 197 с.
11. *Подшивалкина В.И.* Социальные технологии: проблемы методологии и практики. – Кишинев: «Центральная типография», 1997. – 352 с.
12. Социальные технологии: вопросы теории и практики / Ред. кол. Бабосов Е.М., Бушин Н.И., Иванов В.Н. – К.: Акад. наук национального прогресса, 1994. – Кн. 1. – 128 с.
13. Социальные технологии в странах современной цивилизации: Хрестоматия / АН Беларуси. Ин-т социологии. Черкасский инж.-технол. ин-т; Сост. Е.М. Босов и др. – Минск, 1993. – Т. 1. – 264 с.
14. *Фурман А.* Системна диференціація навчання: концепція, теорія, технологія // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1, №2. – С. 37-67.
15. *Щербина В.В.* Проблемы технологизации социоинженерной деятельности // Социологические исследования. – 1990. - №8. – С. 79-86.

Надійшла до редакції 9.10.2000.